

دکتر رضوی: «تقویت نظریه پردازی»

گفت‌وگویی «اقتصاد ایران» با دکتر مهدی رضوی، استاد دانشگاه شهید بهشتی و رییس هیأت مدیره و مدیر عامل بانک صنعت و معدن

کیاست پولی وجود دارد، چون که ما فقر نظریه پردازی داریم. موجودی حساب ۷۰ درصد از ۲۵ میلیون سپرده‌گذار که در بانک‌های عمدتاً تجاری کشور حساب دارند، زیر ۱۰۰ هزار تومان است. این یعنی فقر مطلق که هرگونه سیاست نرخ سود سپرده‌ها را در یک سیاست پولی زیر سؤال می‌برد، چون این سپرده‌ها نمی‌توانند به نرخ سود کشش داشته باشند. در یک نگاه اصولی، مشکل ما در بانکداری اسلامی، فقر نظریه پردازی است.

اقتصاد ایران: چرا نظریه‌ها و طرح‌های ارایه شده در زمینه بانکداری اسلامی کم است؟

متأسفانه در جامعه ما، افرادی که اعتقاد قلبی داشته و نظریه پردازی کرده و روش‌های اجرایی و عملی

برای آن ارایه کنند، کم داریم. اگر هم بودند، به نحوی خیلی جدی گرفته نشده‌اند؛ در حالی که در کشورهای دیگر مثل مالزی، نه تنها این گونه نیست بلکه تحقیق و کار در زمینه بانکداری اسلامی بسیار مورد توجه فارغ التحصیلان است.

اقتصاد ایران: آیا از روند اصلاح رفتاری نظام بانکی کشور به عنوان یکی از اعضای کمیسیون مربوطه راضی هستید و آیا به مسایل بانکداری اسلامی در این اصلاح رفتاری توجه شده است؟

مشکل ما در اصلاح نظام بانکی، بخشی‌نگری است. طرحی که برای نظام بانکی می‌خواهیم ارایه کنیم باید متناسب با مردم، نظام اقتصادی و شرایط منطقی و بین‌المللی کشور ما باشد. ما این مسأله را در اجرای بانکداری اسلامی به صورت سیستمی ارایه کرده‌ایم. این یک طرح بسیار عمیق است. این که حذف ربا از کلیات مالی و بانکی کشور، گسترش ارزش‌ها و مکارم اخلاق در روابط و مناسبات مالی و بانکی و استقرار کامل نظام بانکداری با ضوابط اسلامی به عنوان هدف، مطرح باشند اهداف والایی است. برای اجرایی کردن این اهداف باید یک نگاه همه‌جانبه داشته باشیم. تا نظام مردم و شرایط

اقتصاد ایران: نظام بانکداری اسلامی بر چه ارزش‌هایی مبتنی است و چه تفاوتی با نظام سرمایه‌داری دارد؟

خصلت رفتاری انسان در نگرش سرمایه‌داری، ریشه در نظریه لذت‌طلبی اپیکور دارد. انسان در نظریه سرمایه‌داری نئوکلاسیک، موجودی است به دنبال حداکثر مطلوبیت، معتقد به اصالت عقل، خودگرا، جزء‌گرا و سودجو. در حالی که در جهان بینی اسلامی، کسب حداکثر سود تنها انگیزه‌ی معقول فعالیت‌های اقتصادی نیست بلکه در هر فعالیت اقتصادی، عدالت و خیرخواهی پایه رفتار و حرکت انسانی است. مسلمان نمی‌تواند فقط به کسب منفعت بپردازد و عدل و انفاق اسلامی را، که روش اخلاقی سیاست اقتصادی در اسلام است، فراموش کند. از این گذشته، اسلام فطرت انسانی را لذت‌طلب، خودپسند، جزء‌گرا و خودگرا نمی‌داند. بانکداری اسلامی، نظامی است که فطرت انسان‌های دست‌اندرکار آن بر پایه ارزش‌ها و جهان بینی اسلامی استوار است و نه تنها از جنبه ارزشی و اخلاقی، بلکه از نظر محتوایی و ساختاری نیز با عوامل نظام‌های بانکداری موجود جهان تفاوت اساسی دارد.

اقتصاد ایران: به نظر شما مشکل نظام بانکداری اسلامی چیست؟

در هر سیستم و نظام فکری، فلسفی، فنی، مالی و یا اقتصادی، اجزا باید با هم هماهنگ باشند. نظام اسلامی و بانکداری اسلامی از این قاعده مستثنا نیست. متأسفانه ما در نظام اسلامی، بحث بانکداری را جدا می‌کنیم و می‌خواهیم فقط روی همین مؤلفه این نظام بحث کنیم. زمانی هم که می‌خواهیم در نظام بانکداری، طرح جدیدی ارایه کنیم، ارتباط این بخش را با بقیه حوزه‌های نظام اسلامی در نظر نمی‌گیریم، در حالی که نیاز به یک بازسازی کلی (Overhaul) داریم. به عنوان نمونه، من اعتقاد دارم در کشور ما، سیاست پولی وجود ندارد بلکه تدابیر و

کاری انجام نمی‌دهد، ولی دشواری‌های ریسک را متحمل شده و با واگذاری سرمایه به عامل، خود را در معرض خسارت قرار داده است. لذا عامل، موظف به پرداخت درصدی از منافع مورد توافق، در برابر از خود گذشتگی و قبول خطر از ناحیه سرمایه‌گذار است. اما واقعیت غیر از این است. سهم سود مال از داد و ستد ناشی از ریسک نیست، بلکه به علت مالکیت سرمایه است. هرچند ارزش سرمایه تجاری، غالباً در اثر فعالیت‌های اقتصادی حامل و گذاشتن آن در دست سترس مصرف‌کنندگان، فزونی یافته و توأم با سود می‌گردد، ولی از مالکیت صاحبش خارج نمی‌شود و این همان پدیده ثبات مالکیت است. بعضی افراد، با تکیه بر همین عامل ریسک، درصدد توجیه و درست جلوه دادن سودهای ربوی برآمده و می‌گویند وقتی بستانکار، پولی را به عنوان قرض به کسی می‌دهد، در واقع، از خطر استقبال کرده و سرمایه‌اش را به خطر انداخته است، زیرا اگر مدیون نتواند آن را باز پس دهد، سرمایه از بین رفته و خساراتی به بستانکار وارد آمده است. بنابراین مالک حق دارد، در ازای به خطر انداختن سرمایه‌ای که نزد بدهکار دارد، اجرتی که همان بهره پول می‌باشد، دریافت کند. دین اسلام این استدلال را نادرست و نامشروع می‌داند و ریسک فرضی فوق را دلیلی به گرفتن بهره نمی‌داند و اجرت یا عوضی از نظر دین اسلام مشروع است که نتیجه کار مستقیم یا ذخیره شده باشد.

بهره و تورم

برخی می‌گویند، سودی که وام‌خواه به وام‌دهنده می‌دهد ناشی از استفاده‌ای است که وی از آن پول کرده است. چنین تعبیری اگر در مورد بهره‌برداری‌ها و استفاده‌های تجاری صادق باشد، اما در مورد وامی که نیازمند، برای برآوردن نیاز خود می‌گیرد، فاقد اعتبار است. اسلام، حق سرمایه‌گذار در منافع حاصله را - مثلاً در عقد مضاربه - به صورت شرکت سرمایه‌گذار با عامل در دست‌آمدهای حاصله پذیرفته است، با این تفاوت که سرمایه‌گذار را مسؤول خسارات احتمالی دانسته و معامله‌گر را در سود حاصل شده با او سهیم گردانده است. ولی این مطلب به صورت اساسی یا منفعت پول که صورت ثابتی دارد و سود و زیان وام‌خواه در آن منظور نشده متفاوت است. یکی دیگر از دلایلی که در توجیه سود پول آورده شده این است که بهره، تفاوت میان ارزش فعلی و ارزش آینده سرمایه است. گذشت زمان، ارزش‌ها را عوض می‌کند. هر قدر سررسید بازپرداخت دیرتر باشد، طبیعی است که میزان بهره بیشتر خواهد بود. این استدلال نادرست از آنجا ناشی شده که در نظام سرمایه‌داری، توزیع پس از تولید، به نظریه ارزش بستگی دارد. در حالی که در نظریه اسلامی، توزیع نه تنها به نسبت نقش هر یک از عوامل در پیدایش ارزش مبادله، بلکه متناسب با اهداف عدالت اجتماعی صورت می‌گیرد. اگر این نظر طرفداران مکتب سرمایه‌داری را بپذیریم، بهره، نتیجه عامل زمان است نه کار، و اسلام روا نمی‌دارد که چنین درآمدی عاید سرمایه‌دار گردد. ■

نظام برنامه‌ریزی یکپارچه بانکداری اسلامی

یکپارچه

سیستم برنامه‌ریزی بانکداری اسلامی، تصویر جامعی از پیوند عوامل دست‌اندرکار را ارائه می‌دهد.

نظام برنامه‌ریزی یکپارچه، که بر اساس اصول سیستماتیک پایه‌ریزی شده، تصویر جامعی از پیوند منطقی عوامل دست‌اندرکار سیستم تحت بررسی را با مفاهیم ریاضی ارائه می‌نماید.

در بانک صنعت و معدن، ستاد مرکزی برنامه‌ریزی بانکداری اسلامی، بحث و بررسی در مورد اهداف را آغاز کرده است. پس از مطالعه مستندات مرجع، اهداف و چشم‌انداز بانک‌های اسلامی و قوانین مرتبط، اهداف بانکداری اسلامی در ستاد مرکزی تحت شش عنوان کلی به شرح زیر تعیین شده است.

- حذف کامل ربا از کلیه عملیات مالی و بانکی
- استقرار کامل نظام بانکداری بر اساس موازین و ضوابط اسلامی
- گسترش ارزش‌ها و مکارم اخلاق در روابط و مناسبات مالی و بانکی
- تقویت و گسترش فرهنگ و انگیزه قرض‌الحسنه
- توسعه و گسترش خدمات سهل و متنوع بانکداری اسلامی
- حضور فعال در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی با توجه به اهداف تعیین شده، فهرستی شامل ۲۰ شاخص که میزان تحقق اهداف را نشان می‌دهد نیز تعیین شده است. این شاخص‌ها در مقاطع مختلف زمانی، اندازه‌گیری شده و میزان نزدیک شدن به اهداف تعیین شده را می‌سنجند. نمونه‌هایی از این شاخص‌ها عبارتند از:
 - درصد افزایش مانده سپرده‌های قرض‌الحسنه
 - درصد افزایش مانده تسهیلات بر مبنای عقود اسلامی
 - درصد افزایش تعداد شعب ارائه‌کننده خدمات بانکداری اسلامی
 - درصد افزایش سهم بانکداری اسلامی در سطح بین‌الملل
 - درصد رشد عقود اسلامی مشترک در میان کشورهای اسلامی
 - درصد افزایش حجم مبادلات بازار بین بانک‌های کشورهای اسلامی

قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی

- پس از بحث و بررسی، ستاد مرکزی با توجه به وضعیت فعلی بانکداری اسلامی، قوت و مزیت‌های بانکداری اسلامی را در قالب ۱۹ عنوان استخراج نمود

می‌شوند و وقتی پایین می‌آید اتفاقی که در کشورهای جنوب شرق آسیا رخ داد دیگر رخ نمی‌دهد و بانک‌ها یکی پس از دیگری ورشکست نمی‌شوند. در این دیدگاه، حجم پول برون‌زا نبوده و درون‌زا (Endogenous) است.

اقتصاد ایران: در بانک صنعت و معدن در زمینه بانکداری اسلامی علاوه بر نظام یکپارچه، چه اقدامات دیگری انجام گرفته است؟

در نتیجه تلاش و خرد جمعی بانک صنعت و معدن در زمینه برنامه‌ریزی یکپارچه، مزیت‌های نسبی این نظام تعیین و شاخص‌های حصول به اهداف مشخص شد. با توجه به مؤلفه‌های سیستم برنامه‌ریزی شده، ۴۷ برنامه اجرایی تعریف کردیم که برای اجرای این برنامه‌ها، ۱۹۱ پروژه تعریف شد. هر پروژه‌ای شناسنامه حدود ۱۰ صفحه دارد و مجری هر پروژه از داخل بانک بوده و چون مالکیت پروژه را از آن خود می‌داند، اعتبار حرفه‌ای خود را در معرض نمایش می‌گذارد. ملاک ارزیابی برای ما، میزان بهره‌وری بوده است و یک رقابت سالم بین آحاد بانک ایجاد شده است. به عنوان نمونه، یکی از برنامه‌های اجرایی ما، افزایش سرمایه بانک بوده است. سرمایه ثبت شده این بانک از زمان آغاز فعالیت ۵۰۰ میلیارد تومان بود که ۹۴ درصد آن از محل تجدید ارزیابی سهام و دارایی‌ها ایجاد شده بود. امروز ۲۱۰۰ میلیارد تومان سرمایه ثبتی این بانک است. همچنین، یک هزار میلیارد تومان جهت اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ برای بانک تصویب شده است. این هفته نیز طبق بند ۵ تبصره ۲ قانون بودجه ۸۷، یک هزار و ۳۰۰ میلیارد دیگر به سرمایه بانک افزوده می‌شود. نتیجه این که، سرمایه بانک به حدود ۴ هزار و ۵۰۰ میلیارد تومان بالغ می‌شود.

اقتصاد ایران: به عنوان آخرین سؤال، به نظر شما جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکداری اسلامی باید چگونه باشد؟

یکی از اهداف طراحی نظام بانکداری در ایران باید گسترش و تعمیم فرهنگ و انگیزه قرض‌الحسنه در کشور باشد. وقتی هزینه تجهیز منابع برای بانک کم باشد، بانک هم قادر است همان را به مردم بدهد. نگاه ما باید نگاه سیستمی و فراگیر باشد. اعتقاد ما این است که در نظام اسلامی، دولت یکی از مؤلفه‌های نظام بانکداری است و باید برای برخی از فعالیت‌ها و نیازها، ارزش آتی سرمایه (پول) را برابر با ارزش فعلی سرمایه بکند. به تعبیر دیگر، نرخ بهره که تفاوت این دو مقدار است، نزدیک به صفر باشد. در این حالت نرخ بهره یا سود، معنا پیدا نخواهد کرد.

کشور را نشناسیم، طرح‌های ما ناقص خواهند بود. به عنوان مثال، در جامعه‌ای که موجودی حساب ۷۰ درصد از ۲۵ میلیون سپرده‌گذار کمتر از ۱۰۰ هزار تومان است، افزایش سود سپرده‌ها چه تأثیری می‌تواند داشته باشد.

اقتصاد ایران: آیا مسأله معوقه‌ها به کمک بانکداری اسلامی قابل حل است؟

اگر بانکداری اسلامی درست عمل شود، بحث معوقه مطرح نخواهد بود. اگر مشارکت واقعی صورت بگیرد، هم بانک و هم سپرده‌گذار به یک اندازه سهم باشند و همچنین بحث تضامین و وثیقه‌ها به درستی توسط طرفین رعایت شود، اصلاً بحث معوقه معنی نخواهد داشت.

اقتصاد ایران: اجرای نظام بانکداری اسلامی چه مزایایی به دنبال خواهد داشت؟

درست عمل شدن بانکداری اسلامی در کشور چهار حُسن مهم دارد:

- ۱) اعتماد: اطمینان مردم نسبت به نظام بانکی کشور افزایش پیدا می‌کند به دنبال آن، منابع بانک‌ها افزایش خواهد یافت و بانک‌ها در شرایطی قرار می‌گیرند که بتوانند پروژه‌های بزرگ صنعتی و معدنی را تأمین مالی کرده و ایجاد کارآفرینی و اشتغال بیشتری بکنند.
 - ۲) کارایی: مردم، سرمایه خود را در بانک‌هایی خواهند گذاشت که از بنیه کارشناسی بالاتری، برخوردار هستند (یعنی بانک‌هایی که سودآوری بالاتری دارند).
 - ۳) پیشگیری از اتلاف منابع: با این پیشگیری تنها بانک‌هایی در صحنه اقتصادی کشور باقی می‌مانند که باعث اتلاف منابع اقتصادی کشور نشوند؛ یعنی با اجرای صحیح بانکداری اسلامی، بانک‌هایی که سودآوری کمتر و توجیه اقتصادی کمتری دارند، از رده خارج می‌شوند.
 - ۴) رونق اقتصادی: با افزایش اعتماد مردم به نظام بانکی و افزایش منابع بانک‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مولد، رونق اقتصادی در کشور ایجاد می‌شود.
- البته این عملیات پیش‌نیازهایی دارد، مانند: نظارت کامل و کارآمد توسط ناظران امین، کاربرد فن‌آوری اطلاعات مدرن در عملیات بانکی و شناسایی سیستم حسابداری کارآمد که سودهای واقعی را شناسایی کند.

اقتصاد ایران: بحث تورم در بانکداری اسلامی چه جایگاهی دارد و به نظر شما آیا ارتباطی بین این دو وجود دارد؟

اعتقاد من بر این است که بانکداری اسلامی مثل یک موج است، چون افراد در سود و زیان آن شریک هستند. وقتی این موج بالا می‌آید همه منتفع